

İngiltere'nin hidive yapacağı tesir ve telkinleri büyük ölçüde önlemeyi düştü.

Hidivliğinin ilk yıllarında İngiliz idaresine karşı muhalif bir siyaset takip eden Abbas Hilmi, önce reis-i nüzzarlığa Fahri Paşa'yı getirmek istedi. Daha sonra da Mısır'da İngiliz subayları tarafından idare edilen orduyu tenkit etmeye başladı. Bu yüzden, Kahire'deki İngiliz konsolos ve temsilcileriyle anlaşmazlığa düştü; hatta bu anlaşmazlık bir ara çok ileri bir safhaya vardı. Fakat Riyaz Paşa'nın kurduğunu nazırlar heyeti iki tarafça da kabul edilince bu kritik durum atlatıldı. Bu arada Fransız-İngiliz ittifakı neticesinde Fransızlar'la arası açılınca İngilizler'e yaklaştı. Abbas Hilmi'nin ilk bakışta Mısır'daki İngiliz idaresine muhalif bir siyaset takip ettiği görülmekteyse de bu siyasetinin uzun ömürlü olmadığı ve kısa bir süre sonra İngilizler'in tesirine girdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, *el-Ehrâm* gazetesi sahibi Beşâre Tekla'nın İstanbul'a gönderdiği mektuplarda da açık bir şekilde görülmektedir (bk. BA, Yıldız Tasnifi, Ks. 18, Evr. 553/569, Zrf. 93, Kar. 38).

Abbas Hilmi'nin Osmanlı Devleti'ne karşı istikrarlı bir siyaset takip ettiğini söylemek çok güçtür. Bununla birlikte, Mısır dâimî komiseri olan Ahmed Muhtar Paşa, Osmanlı Devleti'nin Mısır üzerindeki haklarının şeklen de olsa korunmasına büyük dikkat gösterdi. Nitekim Abbas Hilmi'nin bağlılığını bildirmek için İstanbul'a ilk gidişinde ona Osmanlı Devleti tarafından özel bir vapur tahsis edilmesini sağladı. Temmuz 1893'te, yanında Ahmed Muhtar Paşa olduğu halde İstanbul'a giden Abbas Hilmi, ertesi yıl da Avrupa seyahatine çıkmaya karar verdi. Osmanlı Devleti, Mısır'da idarî bir boşluğun doğmaması ve Avrupalıların hidiv üzerinde muhtemel tesirlerinin önlenmesi için, Ahmed Muhtar Paşa'dan hidivi bu seyahatten vazgeçirmesini istedi. Ancak Abbas Hilmi bütün ısrarlara rağmen bu seyahate çıktığı gibi, her yıl Avrupa'ya gitmeyi de âdet haline getirdi. Osmanlı Devleti ise onun hangi Avrupa ülkesine gittiğini ve kimlerle temas kurduğunu takip etmeye çalıştı.

Abbas Hilmi'nin dengeli bir siyaset takip etmemesi, gerek Mısır içinde gerekse dış ülkelerde muhaliflerinin çoğalmasına sebep oldu; bunun bir sonu

cu olarak da zaman zaman suikastlara uğradı. 1894'te suikast hazırlığı içinde bulunan bir İtalyan İskenderiye'de yakalandı (bk. BA, Mısır İrâdeleri, nr. 1629, 1632). 1914 yazında İstanbul'a geldiği sırada da başka bir suikasta uğrayarak yaralandı. Kısa bir müddet sonra çıkan I. Dünya Savaşı sebebiyle bir daha Mısır'a dönemedi. 19 Aralık 1914'te İngiltere Mısır'ı himayesine aldı ve Abbas Hilmi hidivlikten azledilerek yerine ailenin en yaşlısı olan Hüseyin Kâmil getirildi. Bu tarihten sonra hayatını İstanbul ve Viyana'da geçirdi. Mısır'ın bağımsızlığa kavuşması ve Hüseyin Kâmil'in yerine "kral" unvanıyla Fuad'ın getirilmesiyle (15 Mart 1922), hidivlik haklarını tamamen kaybetti ve malları müsadere edildi. Mehmed Abdülmün'im ve Mehmed Abdülkâdir adında iki oğlu bulunan Abbas Hilmi, 20 Aralık 1944'te Cennevre'de öldü.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Yıldız Tasnifi, Ks. 39, Evr. 2144, Zrf. 129, Kar. 120; Ks. 39, Evr. 2139, Zrf. 129, Kar. 120; Ks. 31, Evr. 2153, Zrf. 160, Kar. 87; Ks. 39, Evr. 2087, Zrf. 57, Kar. 117; Ks. 18, Evr. 553/569, Zrf. 93, Kar. 38; Ks. 31, Evr. 2135, Zrf. 160, Kar. 87; Ks. 5, Evr. 2163, Zrf. 83, Kar. 2; BA, Mısır İrâdeleri, nr. 1619, 1629, 1632; C. Zeydan, *Meşâhîrü's-şarık*, Kahire 1902, II, 50; M. S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*, New York 1966, s. 251; Rifat Uçarol, *Gazi Ahmed Muhtar Paşa, Bir Osmanlı Paşası ve Dönemi*, İstanbul 1976, s. 224-242; Brockelmann, *History of the Islamic Peoples*, London 1982, s. 455-458; Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age 1798-1939*, Cambridge 1984, s. 200-201, 207; Thomas Mayer, "Abbas Hilmi II as Reflected in Some of his Papers", *AASL*, XIV (1980), s. 279-286; K. Volters, "Abbas II", *IA*, I, 11; M. Colombe, "Abbas Hilmi II", *EL²* (İng.), I, 13.



İLHAN ŞAHİN

ABBAS b. HÜSEYİN eş-ŞİRÂZİ

(عباس بن حسين الشيرازي)
(ö. 362/973)

Büveyhî veziri.

303'te (915) Şiraz'da doğdu. Daha sonra Bağdat'a giderek Muizzüddavle'nin kâtibi oldu. 963'te Divân-ı Nafakât'ın başkanı Mühellebî'nin ölümü üzerine, Muizzüddavle tarafından İbn Fesânces (ابن فسانجس) ile birlikte hükümette görevlendirildi. Bu arada Mühellebî'nin kızı ile evlendi. 967'de Muizzüddavle'nin ölümünden sonra, onun oğlu ve halefi İzzüddavle Bahtiyar

tarafından vezirlik sıfatıyla görevinde bırakıldıysa da rakibi İbn Fesânces'in entrikaları üzerine 970'te azledildi. Fakat ertesi yıl tekrar vezir oldu ve İbn Fesânces'i saf dışı bıraktı. Askere vermek üzere halktan zorla para toplaması, özellikle Bahtiyar'ın sofracıbaşısı İbn Bakıyye'nin düşmanlığını üzerine çekti. 973'te onun çevirdiği bir entrika sonunda tutuklandı ve yerine İbn Bakıyye getirildi. Kısa bir süre sonra da Küfe'de muhtemelen zehirlenerek öldürüldü.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76 → Beyrut 1399/1979, VIII, 583-584, 601, 628-632; Ziriklî, *el-A'lam*, Kahire 1373-78/1954-59, IV, 32; M. Th. Houtsma, "Abbas", *IA*, I, 14; M. Canard, "al-'Abbās b. al-Husayn", *EL²* (İng.), I, 11; C. Cahen, "Abbās b. Husayn", *ELr*, I, 79.



(DİA)

ABBAS MAHMUD el-AKKAD

(عباس محمود العقاد)

(bk. AKKAD, ABBAS MAHMUD).

ABBAS b. ME'MÛN

(عباس بن المأمون)
(ö. 223/838)

Abbâsî kumandanı.

Abbâsî Halifesi Me'mûn'un oğludur. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Askerî sahada çok iyi yetiştigi anlaşılan Abbas, 214 (829-30) yılında Bilâl el-Gassânî eş-Şârî'nin isyanını bastırdı. Babasının Bizans'a karşı çıktığı ilk seferde ordu kumandanı olarak Anadolu'ya girdi ve bazı kaleleri fethetti. Ertesi yıl Niğde (Antigu), Hasîn ve Ahrâb kalelerini ele geçirdikten sonra Bizans İmparatoru Theophilos ile karşılaştı. Yapılan savaşta imparator mağlûp oldu. 833'te babası tarafından Tyana'yı (Tuana) tahkim edip müslüman nüfusu burada iskân etmekle görevlendirildi.

Halife, Bizans'a karşı çıktığı dördüncü seferinde Bedendûn (Pozantı) suyu kenarında vefat etti (9 Ağustos 833). İslâm kaynaklarında, Me'mûn'un halefini tayin edip etmediği konusunda açık bilgi yoktur. İhtiyatla karşılanacak bazı kaynaklarda ise onun, kardeşi Mu'tasım'ı veliaht tayin ettiği kaydedilmektedir. Ancak halife ordusundaki Türkler'in baskısı sonucu Mu'tasım hilâfete getiri-

lince karargâhta bulunan Araplar, Abbas lehine tezahürata kalkıştı. Yine muhtemelen bir baskı sonucu, Abbas ordunun huzuruna çıkarak amcasına biat etti, onların da biat etmeleri gerektiğini söyledi. Böylece Mu'tasım'ın halifeliği kesinleşmiş oldu.

Yeni halife zamanında Suğur ve Avâsım valiliğinden azledilen Abbas, bir daha resmî bir göreve getirilmedi. Türkler'in gerek ordu içinde, gerekse idarî kadrolarda nüfuz sahibi olmalarını bir türlü hazmedemeyen Araplar, halifeyi tahtından indirip yerine Abbas'ı geçirmek üzere harekete geçtiler. Ancak Abbas'ın çekingenliği sebebiyle birkaç suikast teşebbüsü başarıya ulaşamadı. Ordu içindeki Türkler'e ve halifeye karşı açıkça cephe alan muhalefetin faaliyetleri Ammûriyye (Amorion) seferinden dönüşte ortaya çıkarıldı ve Abbas'la birlikte bütün elebaşlar yakalandı. Abbas, Menbic'te hapiste iken öldü.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kübi, *Târîh* (nşr. M. Th. Houtsma), Leiden 1883, II, 464, 471, 476; Taberî, *Târîh* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1879-1901, III, 1100, 1101, 1111, 1133, 1140, 1164, 1249, 1250, 1256, 1267; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (nşr. C. B. de Meynard-P. de Courteille), Paris 1861-77, VII, 102, 136; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (nşr. C. J. Tornberg), Leiden 1851-76, IV, 409, 415, 418, 429, 432, 440, 486, 491; J. A. Bury, *A History of the Eastern Roman Empire (802-863)*, London 1912, s. 258, 473-474; A. A. Vasilev, *Byzance et les Arabes, La Dynastie d'Amorium*, Bruxelles 1935, I, 101-118; Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1976, s. 70-76, 89-91; K. V. Zetterstéen, "Abbas", *İA*, I, 14-15; a.m.f., "al-Abbâs b. al-Ma'mûn", *El*² (Fr.), I, 11-12.



HAKKI DURSUN YILDIZ

ABBAS b. MİRDÂS

(عباس بن مرداس)

Ebû'l-Heysem Abbâs b. Mirdâs
b. Ebî Âmir es-Sülemî

Kahramanlık şiirleriyle tanınan sahâbî.

Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Babası Mirdâs putperest idi. Onun ölümünden sonra, rivayete göre 8 (629) yılında veya daha önce Süleym kabilelerinden bazı kimselerle birlikte Hz. Peygamber'e giderek müslüman oldu. Kendi kabilesinden topladığı dokuz yüz kişilik bir kuvvetin başında önce Mekke'nin fethine katıldı; Huneyn Savaşı ile Taif muhasarasında da bulundu. Müellefe-i

kulûb'dan kabul edilen Abbas b. Mirdâs, Huneyn Savaşı'nda elde edilen ganimetlerin taksimi sırasında, yeni müslüman olan başka kimselere daha çok pay verildiğini öne sürerek hoşnutsuzluğunu dile getiren şiirler söylemeye başladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona da yüz deve verilerek memnun edilmesini emretti.

Abbas b. Mirdâs, Hz. Peygamber'le birlikte katıldığı savaşlardan sonra Mekke veya Medine'de kalmayıp kabilenin yanına dönmüştür. Hz. Ömer'in hilâfeti sırasında Basra'ya gidip yerleştiği bilinmektedir. Bazı kaynaklarda Abbas'ın Şam'a da gittiği kaydedilir.

Başta Huneyn olmak üzere Abbas'ın katıldığı savaşlarla ilgili kahramanlık duygularını dile getiren şiirlerinin bir kısmı zamanımıza ulaşmıştır. *el-Eğânî* ve İbn Hişâm'ın *es-Sîre*'si gibi kaynaklarda bunlardan bol örnekler vardır. İbnü's-Sikkît, Ali b. Abdullah et-Tûsî ve Sükkerî tarafından tertip edildiği söylenen divanı günümüze kadar gelmemiştir. Cemil Bek el-Azm'in derlediği bir kısım şiirlerini ihtiva eden nüsha, Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. Umumi 4411, s. 90-112). Yahyâ el-Cübûrî, onun şiirlerinden yetmiş yedisini bir araya getirerek *Divânü'l-Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî* adıyla neşretmiştir (Bağdat 1968).

Hz. Peygamber'den dört hadis rivayet eden ve Halife Osman devrinde ölen Abbas b. Mirdâs'ın vefat tarihi kesin olarak tesbit edilememiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vakîdî, *Kitâbü'l-Megâzî* (nşr. M. Jones), London 1965-66, II, 701-705, 812-814; III, 946-947, 952, 990; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkâ v.dğr.), Kahire 1375/1325, II, 427-428, 460-470, 493-495; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, I, 273, 307-309; IV, 271-273; İbn Kuteybe, *es-Şî'r ve's-su'arâ*, Kahire 1322, s. 59, 73; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, Kahire 1927, XIV, 302-320; İbn Hazm, *Cevâmi'u's-sîre* (nşr. İhsan Abbas-Nâsiruddin Esed), Kahire 1956, s. 238, 245-246; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (nşr. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 168-170; İbn Hacer, *el-İşâbe*, Kahire 1328, II, 272; Sezgin, *GAS*, II, 242-243; Abdullah Abdürrahîm Useylân, "Edvâ' ale'd-divânî'l-mecmû' li'l-Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî", *Mecelletü'l-Kuliyetü'l-luğâ ve'l-ülmî'l-ictimâ'iyye*, sy. 5, Riyad 1975, s. 367-381; N. Rhodokanakis, "Abbas", *İA*, I, 15; G. E. von Grunebaum, "al-Abbâs b. Mirdâs", *El*² (Fr.), I, 12.



MUSTAFA FAYDA

ABBAS MİRZA

(عباس میرزا)

(1789-1833)

Azerbaycan valisi ve saltanat nâibi.

Feth Ali Şah'ın büyük oğludur. 26 Ağustos 1789'da Mâzenderan'da Nevâ kasabasında doğdu. Annesi Âsiye, Feth Ali Han Kaçar Develü'nün kızıdır. 1797'de henüz sekiz yaşında iken büyük amcası Ağa Muhammed Şah'ın Karabağ seferine katıldı. Babası Feth Ali'nin 1798'de Kaçar tahtına geçmesi üzerine, 20 Mart 1799'da saltanat nâibliğine getirildi ve aynı zamanda Azerbaycan valisi oldu. 1804-1813 ve 1826-1828 İran-Rus savaşlarında Azerbaycan valisi olarak önemli rol oynadı. Tebriz'in Ruslar tarafından zaptından sonra, siyasi maharetini göstererek iki taraf arasında Türkmençay Antlaşması'nın imzalanmasını sağladı. Ardından Yezd'deki isyanı bastırmak ve Kirman ile Fars valileri arasındaki ihtilâfı halletmekle görevlendirildi. Bir süre sonra Horasan valisi oldu, ancak Azerbaycan valiliğini de elinde tuttu. Nihayet Hive ve Afganistan'ın fethi gibi büyük planlarını gerçekleştirilmeden, karaciğer rahatsızlığı sebebiyle kırk dört yaşında Meşhed'de öldü (25 Ekim 1833).

Abbas Mirza, özellikle Azerbaycan'da gerçekleştirmeye çalıştığı Avrupalı tarzdaki ıslahat hareketleriyle şöhret kazandı. Eğitimde, idarî ve bilhassa askerî sahada Batılı modellere dayalı birtakım düzenlemeler yaptı. III. Selim'in gerçekleştirdiği ıslahatı Tebriz'de uygulamaya çalıştı. İngiltere ile sıkı bir münasebet kurarak bu ülkeye talebe gönderdi. Ruslar'a karşı koyabilmek için Azerbaycan ordusunun Batılı usullere göre eğitimini sağlamaya çalıştı ve bu hususta Osmanlılar'dan büyük ölçüde faydalandı. Tebriz'de barut imalâthanesi, top tezgâhları, askerî teçhizat atölyesi yaptırdı; topçu ve piyade askerini Avrupalı tarzda düzenledi. Onun zamanında Tebriz, coğrafi ve siyasi vaziyeti dolayısıyla İran'ın Batı kültürüne açılan ilk kapısı durumundaydı. Hatta 1816'da burada bir matbaa kurulmuştu. Yirmi altı oğlu, yirmi bir kızı olan Abbas Mirza, Avrupalı seyyahlarca yüksek meziyetlere sahip, reform âşığı bir insan olarak nitelendirilir. Feth Ali Şah'ın ölümünden sonra Kaçar tahtına Abbas Mirza'nın oğullarından Muhammed geçti.